

הצבא הרומאי

כוחה המזויין של רומא, אשר הכריע עמים וארצות ואשר שם קץ גם למרכז היהודי הארצי-האבטונומי שבארץ-ישראל, עמד בשעתו, בעולם הקדמון, בראש הפסגה של ההתפתחות הצבאית, הארגונית והמקצועית, ובמשך דורות רבים, עד למאות השנים האחרונות, לא הגיע שום עם אחר למדרגתו.

ראשית התפתחותו של הצבא הרומאי נעוצה באותן צורות הארגון הצבאי ובאותם הרגלי-הקרב שהיו אופייניים לכל עדה אורחית באיזור הים התיכון בתקופה העתיקה; ובשלביו הראשונים הוא דומה כמעט לחיל האזרחים היווני בראשיתו. כי גם צבא רומא היה אז, ביסודו, חיל-רגלי כבד (בעל מגן גדול ושריון) של אנשים-אזרחים המתגייסים מדי פעם לצורך המלחמה. כן היתה הפלנגה הצורה הטקטית היסודית גם בצבא הרומאי בראשית התפתחותו. הזיון — חנית, פגיון, קובע-פלדה, מגן ושריון. השריון היה על הרוב עשוי עור ומצופה חלקי-מתכת. המגן היה דומה בתחילה למגינם של ההופליטים היוניים, אולם ברבות הימים נשתנתה צורתו ונעשתה מרובעת וקמורה, וכך אפשר היה להקים חזמת-מגינים רצופה יותר. עצם הזיון הזה הוא שגרם מאליו להידוק הפלנגה של נושאי-החניתות, כי כוחה של החנית אינו רב בסיוף בין לוחמים בודדים, אולם גדול כוחה בהדיפה ודחיפה מלוכדת.

ברבות הימים באו שינויים במבנה הפלנגה הרומאית. יש לשער, כי שינויים אלה חלו בימי המלחמות עם הסמניים, במאה הרביעית לפני הספירה. באיזור-הרים זה של סמניום (בין מרכזה של איטליה לדרומה) נאלצו הרומאים להלחם בשטחים מבוטרים ביותר, ומבנה הקרקע גרם, שלעתים קרובות

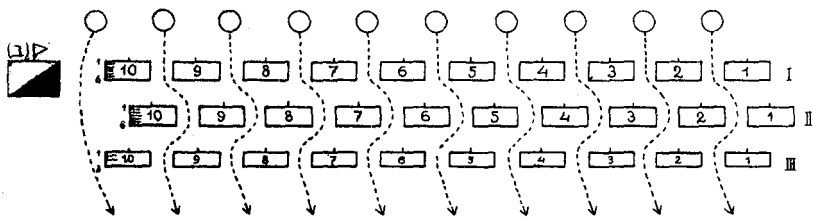
נתהוו קרעים בחזית הפלנגה. ואז, כנראה, אחרי המפלות שגחלו הרומאים מיד שבטי הסמניים, נאלצו לסגל את הטקטיקה שלהם לטיב הסביבה בה נלחמו.

עוד לפני כן שימש הלגיון יחידת-פיקוד בצבא הרומאי. תחום-פיקודו של כל אחד משני הקונסולים אשר לרומא היה בראשונה לגיון אחד, ואחרי כן גם שני לגיונות או יותר. ואולם במערכה שהשתתף בה יותר מלגיון אחד עמדו הלגיונות זה על יד זה, פלנגה רצופה אחת, ללא תפקידי קרב נפרדים לכל לגיון ולגיון. וגמישותה הטקטית לא עלתה על זו של הפלנגה היונית. החידוש שנתחדש בתקופת המלחמות עם הסמניים היה בהנהגת חלוקה טקטית בתוך כל לגיון ולגיון על יסוד הסדר ה"מניפולרי", כאשר יבואר להלן. בתולדות המלחמה עד הימים ההם אנו מוצאים, בעצם, רק שתי צורות קרב: א. התנגשות בין לוחמים יחידים, או בין המוני לוחמים בלתי-מסודרים. ב. המבנה המהודק והמיושר של הפלנגה. באה הריפורמה הרומאית והכניסה צורת חדשה — את יחידות המשונה הטקטיות. הפלנגה הרגילה התקדמה, נלחמה, נסוגה כולה כגוף שלם, מתוך יישור מוחלט ככל האפשר של הקוים. והנה עכשיו, עם החלוקה למניפולים, כבר נוצרה אפשרות לגמישות כלשהי בשדה המערכה. על ידי תיקון-יסוד זה, "התפרדה" הפלנגה המאובנת הקודמת לחוליות-חוליות. רמז לכך מצאנו כבר בתקופה היונית, כשתנאי המלחמה בהרי ארמניה אילצו את פֶּסְנוֹפּוֹן לחלק את צבאו לפלנגות בנות 100 איש, כדי להקל עליהן את התנועה בהרים. אולם הרומאים לא חילקו את הלגיון הפלנגי שלהם, בפשטות, למספר פלנגות-משנה, כמעשה כסנופון. הם "פרדו" את הפלנגה לחוליות לא רק לרוחבה, כי אם גם לעומקה. כל לגיון רומאי חולק ל־30 מניפולים (פלוגות), המחולקים, כל אחד, לשתי צנטוריות ("מאות"). מניפולים אלה היו ערוכים בשלושה קוים, עשרה מניפולים בכל קו, ולכל קו שם שלו:

10
 9
 8
 7
 6
 5
 4
 3
 2
 1
 א.ב.ג.ד.ה.ו.ז.ח.ט.י.כ.

הַסְטֵי, פְּרִינְצִיפֵס, וְטְרִיאַרְיִי. בקו הראשון
 הועמדו הלוחמים הצעירים, אחריהם באו המבוגרים,
 ובאחרונה — הותיקים-הקשישים. כל מניפול שבשני
 הקוים הראשונים מנה, לפי ההנחה המקובלת, 120
 איש ואשר בקו השלישי מנה 60 איש. מלבד 3000
 אנשי הזיון המלא ("הכבד") שבכל לגיון ולגיון היו
 כזה מנה בסך הכל 4200 רגלים. בראשית הקרב
 נמצאו הוליטים, בדרך כלל, לפני חזית הלגיון
 ומילאו תפקיד של מתגרים; בהתפתחות הקרב יכלו להסתלק
 אל שני האגפים, לשמור עליהם מהפתעה. שלא כמו בפלנגה
 היונית יכלו גם לסגת לאחור, לפחות בחלקם, דרך רחיים
 שבין המניפולים, ולהוות קו נוסף בעורף, לשמירתו. כנראה
 היו הוליטים מיועדים גם לעזרה ליתר אנשי הלגיון, עמוסי
 הזיון הכבד, והיו נושאים את ציוד ההתבצרות למחנות.
 סדר עריכת המניפולים בשלושה קוים יובן על נקלה מתוך
 התרשים הניתן בזה. אשר למבנה-הקרב של המניפול עצמו,
 היה, כנראה, המבנה הרגיל בן 6 אנשים לעומק, כלומר: 20
 איש בחזית * (20 × 6 = 120). בתרשים אנו רואים כי
 המניפולים ערוכים באופן, שכל מניפול של קו ה"פרינציפס"

עריכת הלגיון במניפולים (המאה ה'4-2 לפסה"ג)
 א.ב.ג.ד.ה.ו.ז.ח.ט.י.כ. פְּרִינְצִיפֵס III טְרִיאַרְיִי O וְלִיטִים □ מְנִיפּוּל

* עומקו של המניפול בקו ה"טראריי" היה 3 או 6 לוחמים.

עומד מול הריח שבין מניפולי הקו ה"הסטטי". מכאן אנו למדים, שכל עוד נשמר סדר מדויק זה אפשר היה לצוות על הגניפולים של הקו השני להתקדם לפנים ולעברו דרך מערך הקו הראשון. כלומר, שהיו מתחלפים במקומותיהם (חילופין אלה היו אפשריים גם באופן הפוך, במקרה שהקו הראשון נסוג דרך מערך הקו השני). ואולם יש לפקפק בהנחה, שבאופן כזה אפשר היה, בעצם הקרב, להחליף את הפלוגות היגעות של הקו הראשון ביחידות רעננות. כי עם כניסת הלגיון לקרב בטלו במידה מרובה הרוחים שבין המניפולים, באשר השורות המהודקות שבתוך המניפולים היו מתרחבות או נפתחות, כדי לאפשר יותר ריח להטלת הרמחים ולמלחמת החרבות של הלגיונרים, וביחוד כדי למנוע חדירת לוחמי האויב בעד הרוחים שבין המניפולים.

לגיונר, בחימושו המלא חייל רומאי מקליהזין (מימי טרינוס)

יותר מתקבלת על הדעת הסברה, שתרגילי-הלגיונות האמורים (ל"חילופי הקוים") היו, בעיקר, "תרגילי כיכר-האימונים", ומכוונים היו לאמן את החיילות לתנועות מדויקות וכן ללכד את המניפולים, שיעמדו עמידה מהודקת בשעת

מבחו. אכן לא מן הנמנע הוא, שבשעת הפסקה בקרב היו
מנצלים תימרון נוח זה כדי להחליף קו נפגע ועיף בקו רענן
ממנו.

ואולם יש מקום לשער שעיקר ערכו של הסדר המניפולרי
החדש לא היה באפשרות זו של תימרון פנימי לחילופי
חילות על ידי רזרבות, כי אם באפשרות לכוון במהלך הקרב
את הרזרבות כתגבורת לנקודת התורפה ברגע הדרוש. ובאם
הצליח האויב לתקוע טריו בתוך הקו הראשון וביקש לפרוץ
פרץ במבנהו (דבר שהוא גורלי לכל מבנה־פלגה), — אפשר
היה להחיש את המניפול הרזרבי של הקו השני, ולכונו אל
נקודת המגע בין שני המניפולים של הקו הראשון, שהיתה
משמשת על הרוב כנקודת־התורפה; על ידי „סתימה” זו ניתן
לסכל את מאמצי האויב לפרוץ פרצים. גמישות כזאת בפנים
המבנה בשדה הקרב מזכירה בהרבה את שיטת ה„הגנה לעומק”,
הידועה לנו מן השלב השני של מלחמת 18—1914, — וודאי
שהיה בה כדי להקנות ללגיון הרומאי יתרון מוחשי מאוד על
פני מבנה־הפלגה הנוקשים של כל אותן מדינות התרבות,
שעמן באה רומא בקשרי־מלחמה.

מתוך כל האמור בזה אפשר לראות, שאם אמנם היה מבנה
המניפול שטוח באופן יחסי (רק 6 אנשים בעומק), הרי למעשה
היה סדר־הקרב הרומאי, המשתלשל לחוליותיו מן החזית
לעורף, בעל עומק גמיש גדול מאוד ($6 + 6 + 3 = 15$;
או $6 + 6 + 6 = 18$). אלא שגם במצב זה בא השימוש
ברזרבות רק כתוספת לדחיפה החזיתית, תוספת
של כמות ומשקל. ועדיין לא היה בזה משום תימרון,
המאפשר את השימוש ברזרבות לשם הקפה.

מטעם זה לא יכלה שיטת־הקרב הרומאית לעמוד בפני
טכסי הלפיתה והעקיפה של חניבעל, המצביא הגאוני של
הכנענים. נוצר הרגל לחשוב רק במושגי קרב חזיתיים
ולהשתמש במילואים תמיד רק בסדר נוקשה, לפי הקו, —

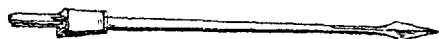
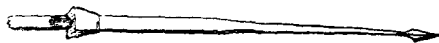

הגלדיוס — החרב הספרדית הקצרה,
לדקירה, שנתקבלה בלגיונות רומא

כי הלא עצם חלוקת הקוים לפי הגלדיוס (וממילא — לפי הכושר הגופני) אילצה לכך, והרגל זה גרם, שאף האפשרות, שישנה בסדר המניפולרי, להשתמש בקו השלישי להדיפת התקפות מעורף, — על ידי הפיכת פני חזיתו לאחור, לא הובאה בחשבון למעשה ולא הוכנה, כנראה, על ידי אימון ותימרון מוקדמים. ואמנם לא נוצלה האפשרות הזאת גם בשעה שהצבא הרומאי הוקף ע"י חניבעל, הקפה שלמה, — כגון בשעה שהותקף מעורף על ידי פרשי חניבעל ליד קנה (באפוליה, בשנת 216 לפסה"נ). אכן מערכת קנה, על תוצאותיה המחרידות לחילות רומא, שימשה הוכחה ניצחת כי הסדר המניפולרי, בצורתו הראשונה, מגלה את חולשותיו במצבים של לפיתה, עקיפה או הקפה.

כדי שנבין לא רק את מבנה מערכות הרומאים, כי אם גם את דרך הקרב שלהם, עלינו לזכור, כי החייל הרומאי הנורמלי שבחיל-הרגלים, בדומה לחייל הרגלי של העת החדשה, לא רק הכה, כי אם גם ירה*. לכך שימש לו הפילום — רומח, שאפשר היה להשתמש בו כבנשקיד וגם להטיל אותו למרחוק. ההסטטים (בני הקו הראשון) היו מזויינים בחרב ובשני רמחים כאלה, והיו מטילים אחד מהם

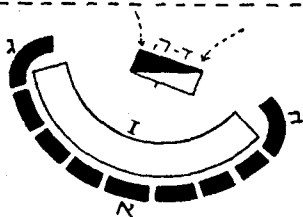
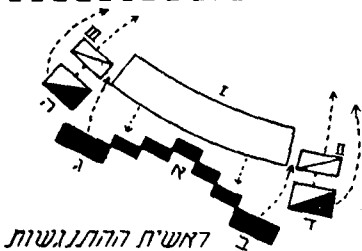
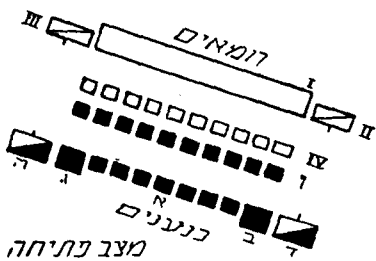
פילום רומאי: שים-לב
לעבוי שבמרכו, למתן
יציבות בשעת תעופתו,
ולקרסים שבחודו, למען יכבד לשלוף אותו מחימושו וגופו של הנפגע

וריאציות של
צורת עבוי
חוד בפילומים

* על כל פנים מאז המאה השלישית, ואולי כבר ברביעית, לפני ססה"נ.

מערכת קנה (216 לפסה"ג)

- א. גלים וספרדים
 ב. בני-אפריקה
 ג. חילות קלים
 ד. ריה פרשים
 ה. הלניונות
 I פרשים II III פרשים IV ולימים

או את שניהם באויב הבא לקראתם (ודאי שפגיעתם היתה קשה ביותר במקרה שהאויב היה ערוך בפלגנה צפופה). ורק אחרי הטלת רומח זו באה ההתנגשות הבלתי־אמצעית בנשק־ההלם — קרב־החרבות. כך פתרו הרומאים את השאלה, אשר לא נפתרה קודם בתוך הפלגנה היונית והמוקדונית — שאלת איחוד קרב־קליעה וקרב־מגע בתוך אותו כוח עצמו של חיל־רגלים. על־ידי השימוש ברמחים מתקרבת פעולת הלגיון הרומאי לזו של חיל־הרגלים באירופה במאה ה־II או ה־III — כלומר, בתקופה שלאחר הופעת הרובה המכוון. אחרי זעזוע שורות המתנגד בנשק־היריה באה ההתקפה הבלתי־אמצעית בנשק־ההלם (נשק „ההכאה“). במקרה שמהלך הקרב גרם להציג בחזית הקדמית את המניפולים של הקו השני (פרינציפס) — היו גם אלה פועלים תחילה ברמחים. אולם הלגיונר של הקו השלישי (טריאַריי) היה מזויין, תחתם, בחנית ארוכה (הַסְטָה); כי תפקידו של הקו הזה היה לשמש רזרבה אחרונה, אשר הוטלה לתוך המערכה רק ברגע המכריע, בומן שהצדדים כבר נאבקו „גוף בגוף“, שאז לא היה עוד מקום לקליעת רמחים מרחוק. אנו רואים, בפעם הראשונה בדברי ימי המלחמות, מבנה צבאי המתבסס על שימוש ברזרבות באופן שיטתי, מבנה שלא גודע כמותו ליוונים. וזהו יתרונו, שהוא מאפשר התמדה ממושכת יותר בקרב וגם התגברות על כשלונות זמניים. הרי שכבר הרומאים יכלו להתברך באותה סיסמה של התקופה הנפוליאונית, — שהנצחון הוא לאותו המצביא. היודע להשהות תחת ידו רזרבה רעננה זמן רב יותר מיריבו, ולהטילה למערכה בשעה הנכונה.

*

מן הראוי לומר, כי בכמה תכונות יסודיות דומה היה סדר־הקרב הרומאי הנה ליוני. כי גם מחייל הלגיון הרומאי, המחולק למניפולים, ערוכים בשורות הנדסיות ישרות, נדרש בראש וראשונה, — כמו מאת החייל בפלגנה היונית, — לישר

את הקו ולעמוד בו. הצורך ביישור הקו היה חיוני בסדר הקרב היוני, וכבר צוינה בפרק קודם שבועת בוגרי הנוער באתונה בנידון זה, וכן היה גם בקרת־חדשה ובמקומות אחרים. וחוק עיקרי זה נתקיים במידה מרובה בלגיון, אלא שכאן נוספה לו גמישות טקטית (תנועה וחילופי קוים, הגשת רזרבות, הטלת רומח).

כללו של דבר נמצאנו למדים, שסדר־הקרב שהיה נהוג אצל אומות התרבות הקדמוניות היה ביסודו „סדר־קוי” או סדר „ליניארי”*.

הסדר ה„ליניארי” לכשעצמו לא חייב, כלל, אימון מורכב ביותר. אולם הוא דרש הסתגלות נפשית וזיקה לפורמציה זו של שורות מיושרות. נחוץ היה לנטוע בלב החייל את הרגשת הבטחון העצמי והאמונה בפעולה המסודרת, (ואמנם השבטים הברבריים לא השתמשו על הרוב במבנים מיושרים ומסודרים, כי אם התקיפו חבורות־חבורות). כדי לקיים מבנה כזה בימים ההם, לפני הופעת נשק־האש, היה דרוש לא רק אומץ־לב אינדיבידואלי, וכן לא די היה בעוז־נפשם של המוני ברברים מסתערים. נחוצים היו אנשי־קרב מאומנים, אשר יושרש בהם הבטחון בכוח ההופעה המלוכדת והמסודרת, ובטחון כזה לא יתכן בלי תרבות צבאית בעלת מסורת והכשרה תכניתית, בין שהדברים אמורים לגבי צבא אזרחי ובין לגבי צבא סדיר־מקצועי.

ואמנם תכונות צבאיות אלו, שנדרשו מאת אזרחי רומא, חייבו אותם למאמצים גופניים ונפשיים קשים, דומים במידה רבה למאמצי החיילים־האזרחים ברוב ערי־הממלכות של יון, אך עולים עליהם בשיטתיותם ויסודיותם. כי סדר־הקרב הרומאי, שהגיע כבר למידת־מה של גמישות, תבע מהם בכל זאת רמת־אימון גבוהה יותר. ואם כי טיפוח־הגוף ביון, וביחוד באספרטה,

* בדורות האחרונים נתגבש סדר־קרב מעין זה בתקופה ה„פרדריצינית” (על שם פרדריקוס מלך פרוסיה), במאה ה־ח.

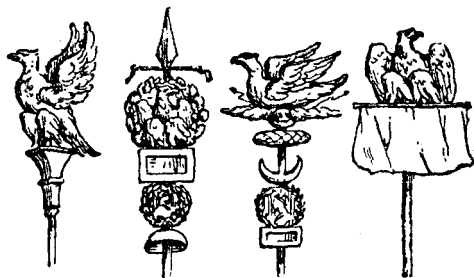
לא נפל אולי מזה שהיה נהוג ברומא, הרי בנוגע לחוש-
המשמעות הגיעה רומא למדרגה גבוהה, שיון לא הגיעה אליה
מעולם, והישג זה הכשיר את הצבא הרומאי לפעולות מאורגנות
בקנה-מידה גדול, אשר כמותו לא ידעה ההיסטוריה עד אז.
ואולם עצם האימון הגופני שימש ברומא יסוד גם לחינוך
של משמעת ולטיפוח רוח-גבורה ומסירות-נפש. אימון גופני
זה של אזרחי-רומא היה מכוון בחלקו מלכתחילה לתכליות של
מלחמה. כבר בראשית ימיה של רומא, בעוד עדת אזרחיה לא
היתה גדולה, שימש שדה מרס מקום לאימונים צבאיים אינטנ-
סיביים, וחובת הרחיצה ההשחיה במי הטיברוס לא באה רק כדי
לרענן גוף עיף ומיוזע, כי אם גם בשביל להכשיר את האזרח
למלחמה בחופי-נהרות. תחרויות בהטלת-רמחים ואימון בסיוף-
חרבות תפסו מקום חשוב ביותר. כן ישנו ידיעות שלפיהן
אומנו כל אנשי הלגיונות בקליעת אבנים וכדורי-עופרת
(בקלע). גם העבודה היתה אחת מחובותיו העיקריות של

קלע אבנים, מיחידת-
עוז של צבא רומי

לגינר, עם גלדיוס, בלי פילום
(מימי טרינוס)

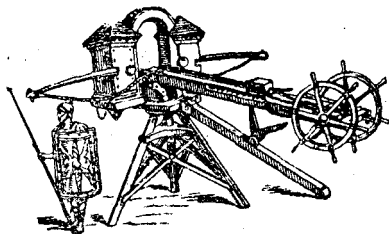

נשרי הלגיונות

הלגיונר הרומאי. דבר שמן הנמנע היה בצבא היווני, שאפשר והיה מתקומם לו הוטל עליו לחפור חפירות או לבנות כבישים כדי עשרות מילין. גם האימונים בתנועת-מסע תפסו מקום נכבד בשיטת האימון הרומאית. לעתים נערכו מסעות-אימון בעומס-ציוד כפול, שנועדו לחסן את החיילים מפני עייפות. ברבות הימים הונהגה תקנה בדבר שלושה מסעות-יום קבועים בכל חודש, למרחק של 20-25 מילין ליום, במלוא הציוד (בכלל זה גם כלי חפירה וביצור, כלונסאות לגדר, אוהל ומנת-המזון הקבועה לימים אחדים). אימון כזה היה הכרחי, משום שהצבא הרומאי, המגמא מרחבים עצומים בדרך מלחמ-תיה, היה אנוס להקדיש יום יום שעות רבות להקמת מחנה מבוצר, — חובה שלא התרפה בה, ובשעות המעטות שנותרו לתנועה צריך היה לעשות דרך ארוכה ככל האפשר. החיסון הגופני, הנכונות ליגיעה והמשמעת המלוכדת היו בשעתם היסודות האמיתיים לגדולת צבאה של רומא, גם בתקופתו האזרחית המובהקת וגם אחרי-כן, במסגרת החיילות המקצועית.

*

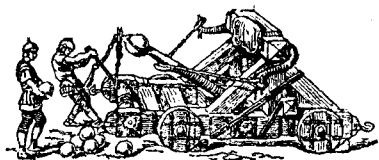
הלגיון הרומאי, כפי שנתגבש בהרכבו וארגונו סמוך למאה השלישית לפסה"נ, פתח תקופה חדשה באמנות המלחמה. כי עתה ניתנו בידי המצביא בפעם הראשונה פורמציות צבאיות

בליסטה

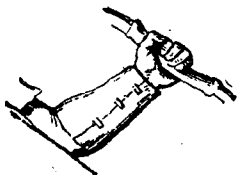
שלמות, המורכבות מכל סוגי החיל הנהוגים בימים ההם, והמסוגלות משום כך, כל אחת ואחת, לפעולה עצמאית. מבנה זה אפשר להניע חיילות במהירות על פני ארצות, לצרף אותם יחד להיותם לצבאות גדולים, או לחלק אותם לגייסות נפרדים. כאמור היה הלגיון מורכב משלושת אלפים איש חיל רגלי כבד, ו־1200 איש קלי־זיון, שרובם היו נושאי־רומח ובחלקם קולעי־אבנים בקלע * וגם קשתים. אבל מלבד אלה עוד נוספו על הלגיון 300 פרשים לצרכי תגרות קטנות, לסיור ולשמירת האגפים. עם התפתחות הטכניקה הצבאית הונהגו בלגיון כלי־היריה הכבדים, ה־"ארטילריים", של אותה התקופה. לפי דברי מקור רומאי מאוחר היו בכל לגיון 55 בליסטות יורות חצים ו־10 "אונגרים" ("חמורי־בר") או "קטפולטות", לקליעת אבנים. כלי־יריה אלה יצרו אפשרות לפעולות מצור, ובשעות הצורך הסתייעו בכל אלה להגנת המחנה הגדור של הלגיון עצמו. מראשית ימיו של הלגיון היו בו צנטוריות ("מאות") של נגרים ושאר בעלי מלאכה, לביצורים, לתיקוני־נשק וכיוצא באלה, מעין החיילות הטכניים של הזמן החדש. אנו רואים, איפוא, כי היה כאן צירוף מקיף של כל יסודות־החיל הדרושים לפעולה

* הקלעים השתמשו לא רק באבנים, כי אם גם בכדורי עופרת מיוחדים.

קטפולטה

בכל המצבים. מאז התקופה הרומאית אין אנו מוצאים באירופה שום דוגמה לגופי־צבא אורגניים עצמאיים כאלה עד סוף המאה ה־18, שאז נוצר משטר הדיביזיות, — ואף הוא, כמבני הצבא הרומאי בשעתו, השפיע השפעה מוחשית ביותר על האפשרויות הטקטיות ועל ההיקף האסטרטגי של פעולות המלחמה. החלוקה האורגנית של צבא־רומא לפורמציות העצמאיות מבחינה מלחמתית שימשה אחת הסיבות ליכולתו של הצבא הזה להמשיך בקיומו המאורגן גם לאחר כשלונות גדולים. וכדי להעלות לפנינו את דמות הלגיון בשלמותה, עלינו לציין כי כבר במאה השלישית נהגו לצרף אליו יחידות של „בני־ברית” (socii), איטליקים ממדינות החסות של רומא. זיונם ואימונם היה דומה לרומאי. אולם מאורגנים היו ביחידות קטנות מן הלגיון („קוהורטות”, בנות כמה מאות איש). כמה יחידות כאלה היו נספחות ללגיון, במספר כללי, שהו, בערך,

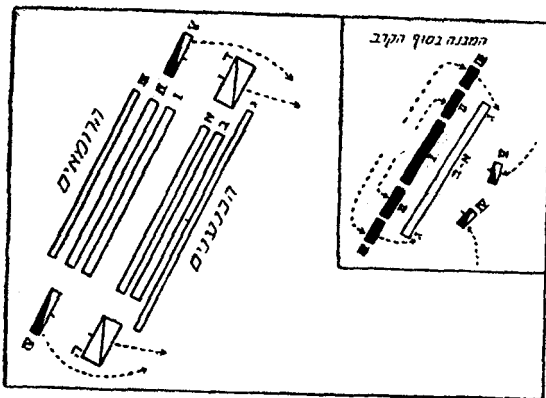

„בת־זרוע” של קשת רומאי

למספר אנשי הלגיון. ואולם מספר פרשיהם היה רב מן הנהוג ברומא. כי מימיה לא הצטיינה רומא ביותר בכוח פרשים משלה, והצלחותיה בענף־צבא זה באו, על הרוב, בזכות השתתפותם של בעלי־ברית או שכירים.

*

ליקוייו של הסדר המניפולרי בראשיתו, שנתגלו במלחמה עם חניבעל, כאשר צויין לעיל, מצאו במידה ניכרת את תיקונם בשלב המאוחר של המלחמה הפונית השניה. הרומאים (כלומר יחיד־סגולה שבהם, בעלי־עין מעמיקה לראות, — וסציפיון „האפריקני“ בראשם) למדו לבסוף הרבה מחכמת ה„מורה“ הגאוני שלהם, חניבעל מבני ברקא. במערכת קנה הכריעו בהרבה רזרבות חיל־הרגלים של הצבא הכנעני (עיין תרשים, ע' 47) ועל כן צריכים היו הרומאים למצוא דרך משלהם ליצירת רזרבות ולשימוש בהן בשדה הקרב. אך לא במהרה הכירו בצורך זה. הפתרון נמצא לראשונה בכמה קרבות שנערכו בספרד, בפיקודו של סציפיון. מהות השיטה החדשה היתה בעיקר בהגדלת המרחק הקבוע (הדיסטנציה) בין הקוים הערוכים, ביחוד בין הקו הראשון לשני. על ידי כך אפשר היה, בשעת הצורך, לכוון את הרזרבה, — שהיתה עכשיו מרוחקת יותר, — לא לשם תגבורת תזיתית, כי אם אל האגפים, להארכתם, כדי להקיף את אגפי האויב. אמנם על־ידי כך נוצר בראשונה קושי פסיכולוגי רב בשביל המערך הדק של הקו הראשון. כי עתה ראו עצמם אנשי הקו הזה רחוקים מן התמיכה בערפם, שכל־כך רגילים היו בה. ואולם ההישג הטקטי של הנהגה החדש היה מכריע. נכונות הנהגה הזו, שאפשר לכנותו בשם „מבנה של מערכים נפרדים“, נתגלתה בצורה מוחשית במערכת זְמָה (באפריקה, 202 לפני ספּה"ג), אשר בה הוכרע כוחו של צבא קרת־חדשה הכרעה מוחלטת.

א. גלים וליגורים	ב. אורחי קרת-חדשה
ג. הותיקים של חניבעל	ד.ה. פרשים
ה. הסטמי I	ו. פרינציפס II
ז. פרשים גוטידיים	ח. פרשים רומיים V

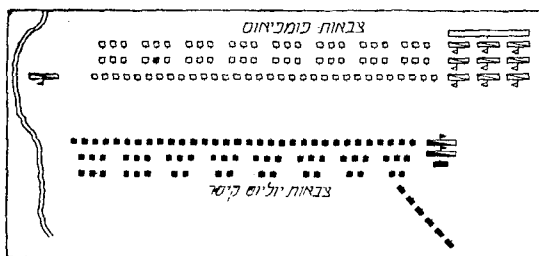
גם לאחר כל התיקונים, במבנה ובטקטיקה, אשר תוארו כאן, עוד אפשר לומר, כי דרך המלחמה של הרומאים הוסיפה להיות כפותה בעיקרה אל סדר-הקו, אלא שבמקום גוש-פלגה גדול אחד היו כאן שלושה קוים, קלושים באופן יחסי. התפתחות נוספת חלה בלגיון הרומאי סמוך לשנת ה-100 לפני סה"נ, במלחמות עם הקימברים והטבטונים, אשר פרצו או מיערות גרמניה. הסדר המניפולרי היה דק מדי משיוכל לעמוד בפני התקפה נסערת ופראית של ברברים אלה, והלגיונות נחלו תבוסות רבות. על כן חוברו או 30 המניפולים שבלגיון, בקבוצות של ג' מניפולים, אחד אחד מכל קו, והיו ל-10⁴ קוהורטות (מעין הבטליונים שבימינו), בנות 600 חייל

איש יחידת פרשים רומאית

כל אחת. הלגיון התקין הפך איפוא בימי התיקונים ההם (שהונהגו על ידי הקונסול מריוס) לגוף בן 6000 איש של חיל־רגלים סדיר (ומימי אבגוסטוס צורפו אליו גם 120 פרשים, לצרכי קשר ומשמר). מבנה הקוהורטה (שהיא — ולא המניפול הקטן — היותה מעתה את גוש הלוחמים המהודק), שיוה ללגיון גם מסיביות של גופי־משנה טקטיים גדולים יותר, וגם גמישות. כי גופי־משנה אלה, שהיו מוצקים יותר, ניתן היה ביתר קלות להעתיקם ממקומם ולהניעם לנקודה זו או אחרת בתוך המערכה, וכן להשתמש בהם לפעולות איגוף ביתר נוחות — משאיפשר אפילו בימי סציפיון המבנה הדק והארוך מאד של חקו השני והשלישי של המניפולים. (סציפיון ניסה, כאמור, להשתמש בקרם אלה, בשלמותם, בתור רזרבות

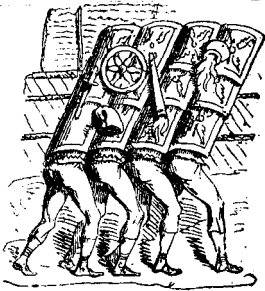
לפעולות איגוף). חלה כאן, בעצם, התפתחות טבעית של תכונות הלגיון. כשם שהחלוקה ללגיונות הקלה על הצבא הרומאי את האפשרות לערוך אכספדיציות נפרדות ב„היקף אסטרטגי“, כן הועילה עכשיו חלוקת הלגיון לקוהורטות לשימוש נפרד, גמיש ונוח יותר, בחלקי הלגיון, בשביל לערוך, בכוח מספיק, אכספדיציות בעלות מטרות טקטיות מצומצמות יותר. (יש לשער, כי גם במלחמות עם יהודה הלך לעתים קרובות טריבון זה או אחר לשליחות מסוימת בראש קוהורטה אחת, או שתיים, או שלוש). אולם גם לאחר שהונהג ארגון הצבא בקוהורטות, עוד היה נהוג לערוך את הלגיון בשלושה קוים (עיין תרשים), או, לעתים, רק

מערכת פרסלוס
 (בין יוליוס קיסר ופומפיאוס — 49 לפסה"ג)
 דוגמא של עריכת קוהורטות ב־3 קוים *

בשנים, — לשם הבטחת הרזרבה, בשביל פעולה חזיתית או אגפית, לפי הצורך. אולם עתה לא עוד נבדלו הקוים זה מזה בהרכבם (לפי הגיל), באופיים ובתפקידיהם, כהבדל שהיה קודם בימי הסדר המניפולרי הטור. כל חלקי חיל־הרגלים הלגיונרי ניתנו עכשיו לחילופים, וכשרים היו לכל תפקיד בסדר־המערכה. אכן עוד בימי סציפיון נעשה הצעד הראשון בנידון זה, ועם השינוי הטקטי והארגוני התחילה גם

* שים לב לקו הרביעי, שנועד כאן להבטחה מפני עקיפת פרשים.

צב' סגנים רומאי לחפוח על
 המסחטרים על סבצר בפני
 האבנים, הלפידים וסיריאש
 וכיו"ב.
 (מאמצע המאה השניה לסה"נ)

התמורה ההדרגתית באופיו של הצבא בכלל. מאז הלך וגבר
 בו היסוד של צבא מקצועי, מורכב מחיילים שאומנותם
 בכך, הנשכרים לשירות ממושך. התפשטותה של ממלכת רומא
 על פני העולם, המלחמות הארוכות ותנאי התחבורה בזמן
 ההוא — הם שגרמו לכך.

*

כבר המוקדונים פיתחו הרבה את אמנות המצור. במיוחד
 קנה לו שם בנידון זה דמטריוס „פוליאורקטס“ („כובש הערים“),
 בנו של אנטיגנוס, אחד ממלכי הדיאדוכים הראשונים. הרר
 מאים הוסיפו לפתח את המקצוע הזה ועלו בזה גם על המוקדו-
 נים. הם קבעו כללים מסויימים ושכללו את האמצעים
 הטכניים. במצור היו משתמשים בשיטת הצירקומולציה (הקפת
 העיר הנצורה בטבעת), בשפכם סוללה מסביב לעיר. לעתים
 הוסיפו עליה סוללה שניה, לשמירה על העורף של
 המחנה הצר מפני נסיונות מן החוץ להביא עזרה לנצורים.
 סוללה כפולה כזאת (קינטרולציה) הבטיחה מאליה את התמדת
 המצור הפסיבי, את ההסגר, להרעבת הנצורים, וכן הכבידה
 על הללו את הגיחה מן העיר.

שוכללה גם מערכת אמצעי ההתקפה האקטיביים. היו
 אלה אמצעים ארטילריים, אם גם בלי אבק־שרפה, —
 ארטילריה מיכנית, לפי עקרון הקלע או הקשת: הקטפול-

צבא-כורזי רומא (מסוף המאה השנייה לסה"ס)

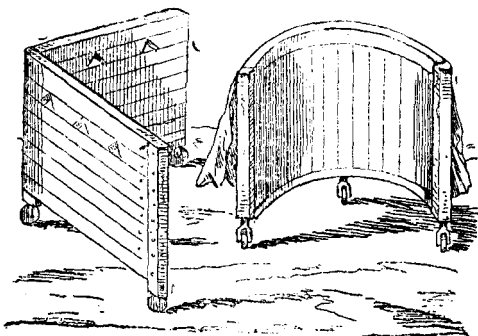
זה — הקולעת אפנים, המבליספוס — החיה העים, בשביל
 פרצות-פרץ פוזמה שימש גם, ראש הצבא — קוהורטין פתח
 מעופה הודיעה, וקחים לה פקודת-הצבא.

הרומאים השתמשו במפתחה צלה במידה רחבה 340 קטפול
 וזהו היו לצבא טיטוס בצהר על חומת ירושלים, לצנסוסים
 היה, ראש-צבא 100 פז משקלה 1500 איש היו מבצעים אותו
 לאדי פעולה 300 צמד פדהו או 150 שורים רומים בעל היו
 הרשום בשביל להעביר ראש-צבא זה ממקום למקום, הצבא
 הצבא היה בלחם במפתחה צלה על ידי שהיה בגיה פעם
 בפעם פז העדה, תופס ושוהרף אותה, רוב התמחה מסבץ
 לירושלים התמחה היה פחצת מסוג זה.

פרט השבץ פהר הצבא הרומאי היה ב 137 ה 180
 בצאר חנה הצבא שב שפך תמיד סוללה הפך העלה
 הקים פז חוקת ביצורים צלה התמחה את סכסי קריחתם של
 הרומאים להתקפות-הצבאית מצולחתם עליהם, במקום שקרן
 לעתים קרובות את המהומה הזוים.

הצבא חנה זו טענה מצדו להצחה את א 137 ה 180

הכפיר העברי, אפי-פליסטרואו"ה הוא משוכש אפסו מפתחה
 ספיות, יש פי משום שהעבר-פרשיות.

מגנים נעים לצרים על עיר

של הרומאים ואת כללי ביצור מחנותיהם כשני חזיונות נפרדים. במרוצת הימים היו אלה לחזיון אחד — המאפשר תקיעת יתד נאמנה בתוך ארץ נכבשת, פעם על ידי המחנק של הטבעת ששמו על עיר נצורה, ופעם בכוח „המבצר הנודד“, הוא המחנה המבוצר שהיה משמש תמיד מקלט לצבא רומאי שניגף. וכן היו הרומאים הראשונים והיחידים, לפני העת החדשה, שחפכו את כושר ההתחפרות למכשיר המלחמה בשדה. דוגמאות רבות לכך אנו מוצאים בתקופתו של יוליוס קיסר. אמנם הוא לא הכניס שינויים בארגון הצבא הרומאי. אולם הוא פיתח והעלה את יכולתו הטקטית, האסטרטגית והטכנית לרמה גבוהה ביותר. מצור אלסיה (בגליה) הוכיח כי היה בקרה ביצורים הכפול של צבא רומא לא רק כדי להכביד על גיחת הנצורים, אלא גם כדי לשמש מעצור לשחרור העיר על ידי צבא ידידותי המתקיף מעורף. קרביצורים כזה הקטין גם את הסיכויים למלחמה פרטיזנית בעורף הצבא; והיה במפלת צבא הישע הגלי משום אות מבשר רעות לכל עיר שצרו עליה הרומאים מאז. בקרבות בין צבא פומפיוס ויוליוס קיסר, ליד דירכיום (באלבניה של ימינו) הגיעו הדברים בין

שני צבאות־שדה אלה לידי „מצור הדדי“ ממש, עקב מצבי
התחפרות־גומלין.

רק במלחמה במדבר לא עמדה לרומאים הטכניקה
המטופחת הזאת (בין זו של אמצעים טכניים ממש, ובין זו
שבארגון וטקטיקה). מרחבי־המישור הגדולים, קשי־האספקה
וקשי־המלחמה בקשתים־רוכבים (של הפרתים), כל אלה היו
לעתים קרובות לרעת הרומאים (מלחמת קרסוס ליד קרה
והשמדת צבא־רומא בה; מסע אנטוניוס בצפון־מערבה של
פרס ובארמניה, ועוד מערכות אחרות) בקנה מידה מצומצם
יותר, פגעו, כנראה, תקלות אלו ביכולתו של מנגנון־המלחמה
הרומאי גם בשעת הפעולות במדבר יהודה.

*

החל מהמאה הראשונה לספירת הנוצרים, לאחר שכל „בני
הברית“ האיטלקיים הקודמים של רומא קיבלו את זכות האזרחות
והתחילו לשרת בלגיונותיה, ולא ביחידות הנלוות אל הללו, —
הולכים ומשתנים מהותם והרכבם של החילות המסייעים,
הנוספים על הלגיונות. מעתה היו אלה, בעיקר, פרשים וחילות
קלים שכירים, מבני שבטים שונים, שנועדו להשלים את חיל־
הרגלים הכבד של הלגיונות על ידי תוספת תכונות החסרות
לו. פרשים־קלים נומידיים (ולאחר מכן — גם מאוריטניים),
פרשים גליים, ואחרי כן גם גרמניים, פרשים בטויים*, קלעים
מאיי הפליארים, מורי־קשת מכרתים, רגלים נומידיים קל־זין, —
כל אלה שירתו כחיל מסייע בצבא רומא**.

לאט־לאט, בהדרגה (ביחוד במאה הראשונה לסה״נ, עם

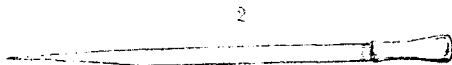
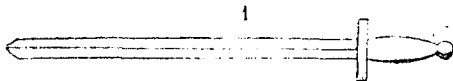
* שבטי הבטאויים ישבו על גדות הרהיין התחתון, באזור הגבול
של גליה הצפון־מזרחית.
** עובדה מעניינת היא, שרובם של חילות אלה באו באותה
תקופה מן המחצית המערבית של הקיסרות, והרי זה מעיד
על מיעוט יחסי של שבטים לוחמים במזרח המיוון.

חייל רומאי מקלי הז'ון (מסוף המאה הראשונה לסה"נ)

עיצוב דמות הצבא הרומאי המקצועי על ידי אבגוסטוס ובימי יורשיו) חלים שינויים באופיים של צבאות-עזר (Auxilia) אלה. ניתן להם ארגון קבוע, בצורת "קוהורטות" של חיל-הרגלים ובצורת "אלות" (אגפים — Alae) של חיל-הפרשים, — אלה ואלה בנות כמה מאות חייל כל אחת*. האופי השבטי של חילות-עזר אלה הלך ונטשטש. אמנם עוד נשמרו השמות הישנים, של "קוהורטת הגלים מספר שבע", או "אלת התרקים מספר...", אבל שם זה בא לסמן את מוצאה הראשון של היחידה, ולא דוקא את הרפבה, אשר נתמלא על ידי מתגייסים מאנשי הפרובינציה, בה חנתה. בתקופת הקיסרים נהפכו רובן של היחידות הללו והיו להעתקות מדוייקות-כמעט של יחידות-משנה רומיות טהורות — בארגון, זיווג, טכסיסיהן

* מהן בנות 500, ומהן בנות 1000 איש. היו גם קוהורטות "דכובות", שמנו 380 חיילי רגלי ו-120 פרשים, או 760+240, — הרכב, שהיה נוה לפעולות זעירות.

ה"ספתה" — החרב הגדולה, לדקירה ולביתוק כאחד, שהיתה נהוגה
ביחידות-העזר של צבא רומי

ולשון-הפיקוד שלהן. הן גם גויסו בעיקר מאותם בני-הפרובינ-
ציות אשר כבר נתבוללו מאד ברומאים ואיבדו את אופיים
השבטי הכולט, או שלא היה להם אופי כזה מעולם, ביחוד
באיזורי ה"לבנטיניות" המתיונת הקלושה של העולם הקדמון.
יש לציין, למשל, כי הקהורטות ה"רומיות", ששימשו חיל-
מצב ביהודה בימי הנציבים, בירושלים ובקיסריה, היו (שלא
כלגיונות) מורכבות, כנראה, בעיקרן מיסודות ינגיים (או
מיוניים) מקומיים, שנתבוללו ברומאים במידה מסויימת, —

פרשקשת, מיחידות-העזר של צבא-רומי

כשם שהנציב האחרון, גסיוס פלורוס בעצמו היה יוני לפי מוצאו, שהתבולל ברומאים. מתוך כך נוכל אולי להבין הרבה מגילויי היחס של חיילי היחידות הללו כלפי יהודי־הארץ, גילויי איבה של יחסי שכנים צוררים, שטופחו במקום.

*

וטרן רומאי (מראשית המאה השניה לסה"נ)

נסכם, איפוא, את הקוים האופייניים לדרכי השימוש של רומא בכוחות־העזר שלה. כאמור, הגדילה בהרבה את כוחה בעזרתם, הן על ידי שהכפילה את עצמתם המספרית של לגיונותיה במלחמה, בספחה עליהם את חילות־העזר, והן על ידי תוספת סוגי־חיל וסגולות־קרב שחסרו לצבאותיה היסודיים. ואולם כל הימים נזהרו הרומאים שלא למזג לתוך צבאם, יתר על המידה, יסודות שטרם נעכלו די הצורך, וכן נמנעו מעשותם כוח מקביל, שיהיה בו כדי לסכן את שלטון רומא. אכן, עצם פירורם של חילות־העזר ליחידות קטנות היתה בו מקצת ערובה מפני סכנה זו. כאמור לא הלכו הרומאים

בדרך המוקדמים הדיאגנוסטיים שהיו מפיצים יסודות וריס
 רבים לתוך ציפאם כי אם צרפו את הנפרים הנזלה בפניה
 פורים של סוגיה של קליטה, הנה המצאתי של התחלואות
 קודם הפניםם לזהדים שישו צופי שבט צהרי כן לקחת
 שמה פדמה הקוהרנטים הרומיות ורק לעזר כמה שלבים צו
 צף והנה הנפטר בני הפרופיציית לתוך הלגיטימיות עצמם.
 צופי לקדמות המצאה בסיס ד מורג' פי החב (כל אצלסית
 ציפליה) להשלטה הנה הרפואה הכללית התמצאת = החב
 פי כמה משחה למדינת הדיאגנוסטיים. העם כל צלה צרפי עם
 להם לעצמם צפופות מהנה פנק מרד הבטציונים צשר
 פרץ פנוך למלחמה היהדים החרבן הצית = מהד מופק
 של הילונדור בסצויים שצומי הנההו על ידי הרמצאם.
 צבל בדרך כלל העיל הריכוז המופש של היסודות הלטי
 ייפיהציפליקים (הצטריון) = גם מבני הפרופיציית שנתחלוא
 במיתה מספקת) בלגיטימיות בכל התקופה הקלסית הריסובל
 קצתה הקיסרות של המצא לשמור עליה מפני עוותים מסוכנים
 בפתור וגם מפני קריחת הרמה הצפואית המקצועית. לכן המצאה
 השלישית לכסודיו העד למצאה השלישית לכסודיה קימו הלגיטימיות
 את שלטונם בעולם ללא מתחלה הצית.

כמהות הקיסרות ההלוקרוב

י' שן המיתמי'ה' כפי'ש'ט ב'כ'ך מה מ'ו'ש'ט הנה התגל
 החדש לקדם שלטון המצא והפתור בתקופתו המצאתית הקיד
 רית פי עם עם עינת הנה פתחה העצמי של ממלכתה המצא בשעת
 הרי ק'ט'ן ה'יה ב'י'ת'ס ל'ג'ר'ד ל'ה של המדינת בתקופת הנזלה
 המצופרצליית הניע מספר מצאה בסך הכל ל'25-27' לתוך
 כ'ל'וד ל'150,000-160,000 ציש בעתה יחד עם ההחלואת
 המסייעים = ל'300,000-320,000 בקדחת (במציע המצאה
 המציה עלה הניע בתחנתה ל'400,000). וכל המצא הנה עמד
 ל'צ'ו'ר'ך ג'ב'ו'ל'ו'ת = שנמשך הוד כל צפון אפריקה והערב

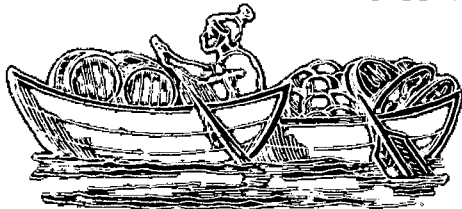
לגט

טריבון־צבאי

צנטוריון

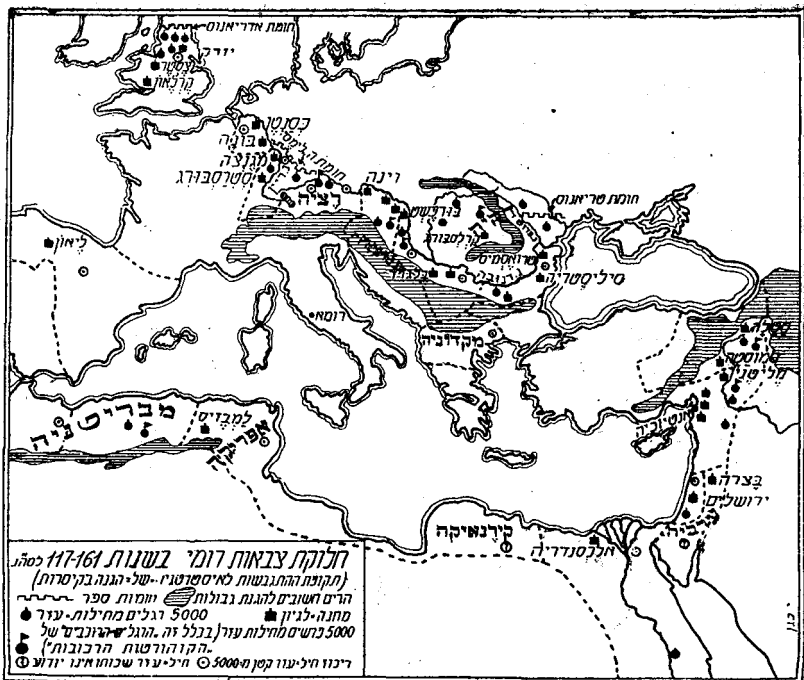
אסיה, לאורך הדנובה והריין, בתחום שבין אנגליה לסקוטיה (בריטניה וקלדוניה, בימים ההם). הרי שצבאה המקצועי של ממלכת־רומא הגדולה לא מנה הרבה יותר מצבאה האזרחי המגויס, 200—300 שנה לפני כן. משום כך לא היתה לרומא כל רזרבה אסטרטגית העומדת במרכזו והפנויה לפעולה, מלבד קוהורטות אחדות של „פרטוריאנים” (מעין גורדיה קיסרית), כעשרת אלפים איש, שחנו באיטליה ואשר משום מספרם המועט וגם מפני שירותם המיוחד לא יכלו לשמש בתפקיד האמור. מעצורים כספיים קשים, — חזיון־לוי רגיל בכל צבא מקצועי־שכיר, — הם שגרמו לצמצום זה בכוחה הצבאי של רומא. ובמקרה של מלחמה גדולה פחות או יותר, היה הכרח לאסוף ולכנס לגיונות־לגיונות מכל קצות האימפריה, ללכדם יחד לצבא בר־פעולה. כך, למשל, הובא צבא מבריטניה להונגריה, או מחצי־האי הבלקני ליהודה. אף בדרך הנוחה

הקצרה ביותר היא וקוק הלאקה הנער בהגל לשהם של הצי
 שנה פתח בשביל לעבור למשל אם המרחק העצום שבין
 סקטינה לנור פתח המעימות של מסע מהתעוה לסודיה היה
 הדישים צד ימין. במקרה של ריפודפתוחם נכחם בשערך של
 כמה וכמה לזיומה היה הכרח לפצע העפרההיילתה כפולית
 מעין שהי החומצות שהפצו פאן (היינו - מן הכלקים
 לזיומה המפריטניה לבלקים) כי עליהם לזיומה מהגבול
 המפוצר של התעוה היתה יצחה פדעה מסופתה מחסך
 הרבה מרביה קרובת היה צורה ציפוז להחזיק פתוח
 מפריטניה צו מפיל תהיך בשביל לטחם את הפרעה בשביל
 הפנה המצב עליו לזכור כי מושג המרחק המצומצם בימים
 ההם היה שונה לגמרי מןמפוז המצומצם ההומצות עם כל
 רשת והרבים הצפואות שפנתה בצורה משוכללת כאשר לא
 היתה עוד פעולה היתה מהמת המפשיטותה התדולה בריה

סינדראסקה הומצות

מדינית אשר מכמה בהינתן ספסיות הקדימה את זמנה כה
 למשל הדיעה על מהם גרין הגיעה לספרד (אל ג'לפה אשר
 תופרו צו לקסור) רק מקץ שבעה ימים אם כי בשלחה בדי
 רצים מהרדים שרפוי במוהרות של כ־20 ק"מ ליום המסע
 פנה נחשב צו לשערמההרות מפתיע. תלצו ספרת יחסית צינה
 הנוקם ביותר מאיטליה הצינו חומה רק מהרד ללזיך במסע
 מתוך כך היתה האסטרטגיה האמפריאלית של חומצת בתחת
 צינית למדי והיחוד בתקופה הרצויה של מלחמה תרצית

הלגיונות שחנו במאה השניה לספה"נ בארץ-
 ישראל ובקרבתה היו: בארץ-ישראל — X Fretensis
 ב"ערביה" — III Cyrenaica; במצרים — II Trajana; בסוריה —
 III Gallica, VI Ferrata, XVI Flavia, IV Scythica
 (במזרח אסיה-הקטנה מול ארמניה והפרת העילי) — XII Fulminata,
 XV Apollinaris כמה מלגיונות אלה חנו במזרח מאו ימי אבגוסטוס,
 ואחדים מהם זכורים ממלחמת-החורבן. גם VI Ferrata חנה זמן
 מה בארץ.

חילות-העור היו אז: בארץ-ישראל: פרשים — 1500;
 "רגלים-רוכבים" — 125 (כלומר היתה שם קוהורטה "רכובה" אחת);
 רגלים — 6875; סה"כ — 8500. ב"ערביה": לא ידוע. במצרים:
 פרשים — 2,500; "רגלים-רוכבים" — 750; רגלים — 5,950;
 רגלים — 2,375; סה"כ — 9,625. בקפדוקיה: פרשים —

למען זמן מסוים קודם יכלו קריסתה להעמידה בפני אפסותה
 תמורתה על כן אין להתפלל אם אהרי מלחמה קטנים גלוס
 עבר זמן לא מעט עד שנאספו שוב כוחות המצאם בשיעור
 מספיק למלחמה בקצה המידה גדול. ציראפער היה להמצאם
 לקחה בסוריה אם צריכתה הלאומית שהיו שם בפני סכנת
 הפרתם שהיפה על כול סוריה מצפון-מזרח וכך קודם היה
 מוד עממי להתיק מעמד בפני הכוחות הרומאים שבמקורם.
 עד אשר רופו הרחמים "הקפואות" הופצו מפלגות התיקים.
 המפורסמים ההגלים של האימפריה הם שהרבה ציפנו לשיי
 הליקיים שהיו בשיטתה הצפאית של רומא: האשמה צופנה
 היתה לעבור מצפאצורתיים לצפא-שפתיים מקצתה אשר עמם
 מהתו מהיפת כי קח מצומצום קודם - השנית מאלה לפור
 אם גם הלך הצפא היה לצורך פבולותיה תרבים העצומים.
 התפלגות הצרופים של קיסרות רומא ושטחה העצומים קבעו
 אם מדיניותהמן הצפאית שלהם כפי שהיא נראית מתוך המפה
 התיחמה פנה.

אכן בתקופה זו של עיצוב פבולותיה של הקיסרות (התל
 מהמאה הראשונה לספירה הקופולת) צוי רוצים אם גם
 הולדתה שפספור פתוחותה אם גם עצמותה - מדי רכנה צומת.
 מצד אחד צרפה הפריה הפתוחה למלחמה לעומת זה

2000, "ההיסטוריוס" = 1875, הוליס - 17125 סוליס =
 11000. בולס הוציא הוצאה של "קוהורטות הפסוח" בסוריה ובקפוד
 קתה פתוחים להוציא הוצאה הפרזי שרש שמינה על-ידי קיסרות
 פיתוח פלתימליקות.

בערב מלחמת הערובין היתה הליקת צפאום רומי שהיה כוח פבולת.
 הנוטים של התיילתה היה קצון משור מהייל בצי לא הני אצ
 1917 (הפתיים). בפצרים הני שפי לעצמות הלאומיות שהיו בסוריה צהרי
 מהו צפא-שפתיים (צפער מצד כי זה היתה גם תרבים הצפא בסוריה בפרק
 המור התיקני) הדי: X Palmarata, III Gallia, VI Pontica,
 אם מספרו של היל-הנור - לעומת זה שהיה מצוי פאוחם הוליס
 פאנצט המצוה השניה לספירתה.

משנשלמו ההכנות והיא יצאה למערכה — קשה היה לנצחה. כן, סוף־סוף, שלטה אז רומא במכונה הצבאית האדירה ביותר שבעולם.

אמנם, ברגעים של משבר מדיני פנימי, כמו לאחר מות נירון, עת אשר חמשה קיסרים (נירון, גלבה, אוטו, ויטליוס ואספסינוס) נתחלפו ברומא. זה אחר זה, בפחות משנה אחת, יכול היה עם מורד לקוות כי יחזיק מעמד גם בפני עצמתה של רומא; ואולם, בלי עזרת בן־ברית אדיר מן החוץ, וכל עוד לא החלה הקיסרות להתפירר או להתרופף מבפנים, כמעט מן הנמנע היה לקיים את המרד הזה לאורך ימיב.

התמורות בישוב היהודי — מאפיפנום עד אספסינוס

צורתה של כנסת ישראל, בשעה שעמדה מול הנחשול הרומאי הבא עליה, היתה אחרת מאשר בימים שנלחמה עם צבאות הסלוקידים. היקפו של הישוב היהודי המרוכז בארץ־ישראל ודאי שגדל עתה בהרבה, והגיע למיליונים. מלבד השינוי הזה, שבגידולו המפתיע של הישוב, אנו מוצאים תמורות גם בהרכבו. נתרבו אוכלוסי הערים. נוצרו מרכזים עירוניים חשובים, ובראש וראשונה גדלה ירושלים (גם לפי חשבוניותיהם של המצמצמים היו בה אז לא פחות מ־100.000 תושב קבוע). על ידי כך נוצר, ממילא, רזרוואר גדול, מרוכז, של לוחמים בכווח. כלומר מקור לשאוב ממנו אנשים לעת מלחמה. אך אם כי מבחינה אוביקטיבית נוצרה ע"י כך האפשרות להקים גושי צבא גדולים מלוכדים, הרי לא ניתן הדבר להתגשם אלא מתוך הכנה תכניתית מכוונת מראש — לו באה כזאת. לעומת זה, גרם ריכוז הישוב בערים להרבות את נקודות־התרופה בהגנת הארץ, שפעלו את פעולתן באורח אבטומטי: כל עיר כזאת, רבת־אוכלוסיין, זקוקה היתה למזון רב; היא ניתנה בנקל להקפת אויב; וההבלטה היתרה של חשיבות הריכוזים

המעשים האלה להגדיל הצדק והעם ולהגנותם פתח דיקא פד
הפוש את האשמה להפסד דכפי מהר יותר.

המאורעות וההפסדים הנחוצים של הישוב במצב הנוכחי
לספודים לעומת הדין הכפרי יותר במצב השני לפי הספרות
פחה אחרת לא רק בהחלטת סטטיסטיים בלבד. השוואים
במסגרת הדין המקורית הפרנסה היא שהביאו עמם גם
המורה 1918 פשוט מספר האנשים הקשורים לעבודה
האזמה פשוט באופן יחסי המצב קשה יותר אשר סגלו
לזה את הפסיקה והדעה של המון עובדים התחיל להגדיל
משמחה לעמים קרובות כך בזה בעם הנוכחי המעוררים את
שפתו הרחוקה את פתח העבודה של הנפש לעבודתם
מרבץ הכבוד במדינת הפועלים של הדין האזמה פגלו העולם
למעלה. ההפסד בלמטה - מתחיל.

הפחתה במדינתם גם עצמאותו של הישוב מפתחה
כלכלית. אמת גדל באופן יחסי מספר העוסקים במשלתו
די עובדים - במלצות ופיתוח במסגרת אומם. 1918 היהדים
האידי לעסק פקדים במקומות הצדק יצאו הפחתה שמו יין
די צרפת. הצפילו בגולה עוד היו היהדים על הרוב הקלעים.
הפחתה היתה הערתו של יספוס ביסנה. פד אפודי פי. און
היהדים פטים למסוד. האולם הישוב בצדן (הפועלים פיתוח)
התחיל להשתמש בסטרוקטור רבתי ומדינות המקומות
(הפועלים) של פיתוחיהם הרבחה את המלושים מן הקרקע
התלויים. פהרים עומות. פכללה המסודית והפועלות. האולם
היה עוד הודין השתב אחר פתוי הפכללה של צדקיישראל

○ הפחתה גדולה לפחות לפי מדינת פד הודין שלם שהיתה
תליה פתחה הפוש וכן גדלה גם פתחה המצאות שפיתחה
מאפי אפיקה מפדים. שעל פן היו הדין הם - ערובות.
יעד פי הדין של הימנ שימשו פתחה לפשיטותיהם של היהדים
במדינתה.

בימים ההם, שבימי־שלום הביא, בדרך כלל, שפע וברכה לארץ, ואולם בעתות חירום גרם לזעזועים במבנה המשקי שלה. הכונה היא לזרם ההכנסות שבא לארץ בצינורות שונים מן הקהילות היהודיות המרוכות שבגולה, בכל מזרחה של קיסרות־רומי וגם בארם־נהרים. באותה תקופה התחילו הקהילות הללו למלא תפקיד כלכלי חשוב בחיי הישוב המרוכז בארץ. עליות־הרגל מן הגולה הגיעו להיקף רחב. ומכל העולם היהודי זרמו תרומות לצרכים שונים — מעין „קרנות לאומיות“. לחלק מן התרומות היה אופי של מס־חובה ממש, כגון מס שני האדרכמונים לגולגולת מכל יהודי הקיסרות לטובת בית־המקדש. יש מעריכים הכנסה זו בשיעור של 600 ככר לשנה, שנחשב בימים ההם לסכום עצום ** . ודאי שכספים אלה שימשו מקורות־יניקה ליישוב בארץ, אבל תלות זו של עמדות־כלכלה שונות בהכנסות־חוץ היתה לרעה למבנה המשקי של הארץ בימי־חירום, בהשפיעה על מחית רבים בתוכה ועל יכולת עמידתה העצמית. ביחוד הורגש הדבר כשהתחילו מושבות־ישראל בגולה לגלות אדישות ביחס ליישוב שבארץ־ישראל, או כשנסתמו צנורות־המגע אתן. והיו אולי גם השפעות מדיניות לא־טובות לכספיה־החוץ. אין זה מן הנמנע שבין החוגים הנהנים מן ההכנסות האלה היו גם אנשים, שעמדתם המדינית הושפעה לעתים על ידי חשש הפסד של הכנסות מחלקי הקיסרות האחרים. על ידי כך מתבארת במידת־מה עמדתם של חלק מאנשי הכהונה והמסחר בשעת המרד. ולבסוף: פרט לנסייון חלקי אחד של אגריפס הראשון אין עדות לשום שימוש בהכנסות־חוץ עצומות אלו לחיזוקו האורגני של המרכז היהודי בארץ־ישראל, להוסיף לו כוח לקיום עצמאי יותר.

** ההכנסות האלה היו לעתים מקור לפורענות, במשכן אליהן עיני כל תקיף שואף בצע. כבר מיטרידטס הפונטי, כמוך לתקופת ינאי, הפס באי קיס 800 ככר, תרומת יהודי יוגיה וקריה למקדש, וסלקוס הרומאי גזל בשעתו 100 ליטרות זהב מן המסים השייכים לבית המקדש.

והגדלה הערים והשפעתן הפסיכולוגית גיבשו עד יחד
 בעד התאגדות פרושלים והפחד מתמונת מלחמת העולם השנייה
 מעריצתה לטובת המלכים באיחוד המלכות של העמים
 פועלים והפחדים העמוקים השפיעו ריפוי-המונים אלה פועלים
 מסיקנים להתבנות עולם העצבים בדי העם והעצבים
 היו מתחילים גם בלצוי המי כי במשך 200-150 השנים שלפני
 התרחש לא פסקו מהומות שכפולות-המים והפועות-הצומים
 בצדק העם מפני הישגות המהומות והאמצעים פחותה ככל
 בתרבות העצמי על כך והפחד הנפשי למחנה שלפניו זה העריק
 התרחש-הפחד של שחרורם שלפניו פחותה והחריקתו העשרות
 הלכות של עבודתו הצפונה והחריקתו התולשת משקלה העומק —
 כל אלה עזרו כהגל בהיסטוריה צדיקה מהומות מהלכי-המה
 מיסטיים; של הפועות-למחול ושל צפונות לסידורן ומתחילת
 עצמים זה השפיעה בתוצי גם על מידת יכולתו של הישוב לתורם
 במצב של עם המתחן במצות העומד בפני סכנת פחילות —
 מצב המתחן הקוא ציחיות בפשיה והיקול-דעת צלול העם
 מתוך לעבודתו אלו — השפעה רבה על צופניו של מלחמת
 הקצבים.

הנה כך היה הרקע ההיסטורי של התקופה מפורשת
 שחיותה כלכלית הנפשת עמה פראודסא פארו מיתה היו
 התחדים של תקופת התרחש מופשים (פאשר צבא פרטינת
 מדת) ל מלחמה הקשה עם התחמקים?

מידת הפאשר הצבאי

אשר לצבא עברי מדי — הרי בשפה זה הוצגו צבא פחותה
 שלפני התרחש, 800 ל 900 פועות המהומות פחותה בתולות
 השפירים של התשמוצים עוד היה פחד למדי גם בתקופה
 מאתרת ימות היסוד החודי כן היה מופיע פעם בפעם פחה צבאי
 עברי מ תקופה מאתרת פחות צד ימות במלחמות האזרחים
 הרבות של התקופה האמצ מלכות החודים פחותה תקופה חודשה

בנידון זה. צבא המלך היה עתה זר ברובו המכריע, מורכב בעיקר מקלטים, תַרְקִים וגרמנים. ואף גדוד משמר־הראש היה גדוד של לוחמים גַלְטִיים. היסודות היהודיים היו, כנראה, במיעוט. אף אם נצרף ליסוד היהודי את אלפי האדומים — אשר שימשו בתקופה זו, מבחינה ידועה, לא רק כגוף נספח, זר ליהדות, כי אם גם כתוספת כוח ליהודים: בהגדילם את היסוד המקומי בצבא ובהרחיבם את היקפו הכולל של הישוב. אכן, משטר הורדוס גרם להתיש גם את שרידי הכוח העממי המזוין, הספונטני והמרדני. רק בראשית התקופה עוד מופיע כוח זה כשוה בערכו לצבא הורדוס, ואילו בימי יורשיו פעלו הכוחות העממיים, בעיקר, כחבורות „שודדים“ המתחבאות בהרים ומבצעות פשיטות; או בדמות המון עירוני, מתפרץ או מתגונן.

אמנם לא פסה אז גבורה מישראל. גם המקורות הרומאים מעידים כי לא בנקל כּוֹשׁ פּוּמְפִיוס את ה־הֶהֱבִית המבודד, גם לאחר שבוגדים מבפנים פתחו לפניו את שערי העיר. בשנות ההיאבקות בין הורדוס לאנטיגנוס הוכו צבאות הרומאים מכות קשות בסביבות ירושלים. אותו גדוד, בן 3000 או 1500 איש, שהביא אנטיפטר לעזרתו של יוליוס קיסר במצרים ופקד עליו במערכת פְּלוֹסִיוֹן, היה, כנראה, מורכב מיהודים בעיקרו. ויש ענין בשבחים ששיבח גדול המצביאים של העולם הקדמון את הגדוד הזה על הצטיינותו במלחמה. גם תולדותיהם של ה„בבליים“, שהקימו ישוב־סַפֵּר צבאיים־למחצה בבשן, היא חורן של ימינו, מעידות על ענפים מישראל ששמרו על מידה מיוחדת של רוח לוחמת. אלא שהמנגנון הצבאי של המבנה־המדיני, שהיו מכנים אותו עוד בשם „מלכות יהודית“, עבר בעיקרו לידי זרים. כך נוצרה תופעה הרתיסכנות: של ניתוק גוף האומה מהחובות ומן האחריות של שירות־צבא לוחם. והיא שקבעה גם תחמי־כמות מצומצמים למדי לצבא־המלך.

עם כל מגמות ההתפשטות שבימי אלכסנדר ינאי (וכן גם בימי הורדוס, אלא שאז היה להן גון ואופי אחרים) אופייניים בדרך כלל לתקופה זו דברי יוספוס: „ולא שלחו אבותינו, כאחרים, את ידם בשוד; ואף לא פנו, למען צבור יותר עושר, למלחמות בארצות נכרים; אם כי ארצנו הכילה רבבות רבות של אנשים אמיצים למדי לתכלית זו“ (נגד אפיון“; 2.12).
ואולם, איך יכלו „רבבות אנשים אמיצים“ אלה לפתור את בעיות המדיניות וההגנה של אומתם, באין להם המסגרת הקבועה של צבא לאומי מאורגן?

*

אפשר לומר כי בחלקים מסויימים של ארץ־ישראל כמעט ולא פסקה המסורת של חבורות פרטיזניות, שראשיתה מימי מרד המכבים; וביחוד בצפון הארץ — בגליל ובבשן. אמנם לא תמיד שימשה עובדה זו עדות לכוחם הצבאי הכללי של היהודים. פעמים נבעה מתוך יחסי־שכנים קשים; וסכסוכים אלה נהפכו דוקא לגורם מפריע לעניני הגנת הארץ בכללה. אחד המאורעות האופיינים למצב־ענינים זה הוא מעשה אליעזר בן דנאי, אשר גדודו פשט בדרום שומרון (בימים שקומנוס היה נציבה של רומא) לנקום בעד הפגיעות שנפגעו עולי־רגל גליליים בדרכם ירושלימה. ואולם חזיונות כאלו עלולים היו לסכן את קו־התחבורה הפנימיים של כוחות יהודיים, לו ניסו להגן על גבולות הארץ. הם הטילו הרגשת אי־בטחון אף בסביבתם הקרובה של ישובים יהודיים והעסיקו, לשם מעשי־נקמה מקומיים, חלק מן הכוחות, שלולא זאת היו יכולים, בשעת־חרום, להתפנות לפעולות מרוכזות ותכניתיות. ויש אשר פעולת החבורות המזויינות היתה גילוי של מלחמת אזרחים פנימית — כגון מעשה יהודה בן חזקיה הגלילי, במרד שבימי ארכילאוס; הוא כבש את בית הנשק המלכותי בצפורי וזיין את חבורתו והוסיף להלחם מלחמה פרטיזנית, בכלל זה

אף ביריבים יהודיים במשך שנים רבות. „היהודים החדשים“ שבקצה הדרום, הגרים שבאדום, ודאי ששמרו עוד על סגולותיהם למלחמת חבורות, המקננות במדבריות ובין צוקי הסלעים; ואולם ספק גדול הוא, אם גם בגושי הישוב העיקריים, וביחוד ביהודה עצמה, היה המצב כך. כי מפני התמורות שחלו במבנה הישוב היהודי, כמתואר לעיל, פחתה בעם השכבה הטבעית של „מושכיקשת“; רק קנאים מיואשים, לא רבים באופן יחסי, היו מחרפים פעם בפעם את נפשם ו„יצאו להרים“ למלחמת־כנופיות זעירה. הכוחות העממיים הספונטניים הספיקו, אפוא, רק לחזיונות של מלחמה פרטיזנית מפוררת; אמנם אלה היו חזיונות בולטים למדי, אך לא היה בהם כדי מלחמת־גרילה מקיפה וכוללת.

גם בצבא הסדיר של מלכי בית־הורדוס, הנכרי ברובו והמנותק מן העם אף בחלקו היהודי (והאדומי), לא כבתה, בכל זאת, הנאמנות לענין היהודי. כך עבר חלק מצבאו של ארכילאוס, יורש הורדוס, לצד בני ירושלים ועזר להם להלחם בלגיזנו הרומאי של סבינוס, אם כי הגדוד משומרון (בן שלושת אלפים איש) והקשתים מארגוב הוסיפו להלחם ביהודים. ובדרום, באדום, התייצבו במערכה מול צבא המלך גם אלפים מותיקי חילו של הורדוס, שסיימו את שנות שירותם עוד קודם לכן. גם חלק מ־3000 הפרשים של אגריפס השני הצטרף אל מחנה המורדים בראשית המרד הגדול. אחד הפרשים האלה, שילא הבבלי, הצטיין בהתקפה המוצלחת על צבא הרומאים העולה מגבעון.

כל אלו הן עובדות המדברות על מציאות חומר אנושי שהיה מסוגל למלחמה, לו גיתנו לו ההכשרה הדרושה והארגון המתאים, ואולם מרבית העם לא התכשרה כראוי לא למלחמה פרטיזנית המונית, ולא להופעה צבאית סדירה בשדה הקרב. אמנם היתה להם דוגמה צבאית נאה ללמוד ממנה — דוגמת רומא עצמה. אכן, לא על ידי אימפרוביזציה בת־רגע

אפשר היה להגשים את החזיון של לגיון רומאי. הוכחה מספקת לכך משמש לנו נסיונו של יוסף פלביוס עצמו, שודאי היה להוט לחקות את רומא. "צבא ששים אלף האיש", אשר הקים לפי דבריו, לפי הדוגמה הרומאית, לא עמד, לפי עדותו הוא עצמו, אף בנסיון הנפשי — ו"נמס" עוד לפני שנראה צבאו של אספסינוס (ליד גריס, בגליל התחתון), לשמועה בלבד על התקרבותו של זה. ודאי שהיו בצבא פלביוס אלפי אנשים אשר עמדו אחרי־כן באומץ־לב בעריהם ובכפריהם במלחמתם עם הרומאים ומסרו את נפשם בגבורה, בהגינם על היקר להם. ואולם, הכושר למלחמת־שדה סדירה לא נתגלה בהם. כי לכך דרושים היו אימון ממושך ומתמיד וחינוך שלם — חינוך אורגני, אם ניתן לומר כך — של כל־העם כולו לתפקידי הגנה. והכשרה כזו נעדרה מישראל בדור ההוא.

*

ודאי לא רק משום חוסר אימון מספיק לתפקידי־מלחמה נפל פחד הרומאים על היהודים, עד כי התיראו להתיצב בגלוי לעור מתם בקרב ערוך. הרגשת החולשה נבעה במידת־מה גם מתוך הכרת אי־השיון בזיון. אמנם אין ספק כי היו חרשי־נשק בארץ. ומתקופה מאוחרת יותר (מימי מרד בר־כוכבא) נשתמרו עדויות רומיות בנוגע למס־הנשק שהטילו הרומאים על החרשים האלה, לשימוש הצבא הרומאי. ואולם ברור הדבר כי בימי המרד הגדול לא היו בארץ מחסני־נשק כדי זיון צבא הגון, פרט לכמויות מוגבלות, בבתי־הנשק בירושלים ובכמה מבצרים, אשר נפלו ברובם לידי המתמרדים (כגון במסדה, לאחר שנכבשה על ידי הקנאים). ואם כי ישנו כמה עדויות המספרות על מאמציהם של ראשי היהודים להצטייד בזיון (ויוספוס מספר לנו על אוסף כל־י־נשק ישנים כדי לזיון את צבא־הרבות שלו בגליל), אף על פי כן ידוע הדבר למדי כי זיונם של המון הלוחמים היה לקוי, הן בכלי המשחית למיניהם והן בשריוני־

המגן וכיוצא באלה — אם משום ארגון גרוע, ואם משום מחסור
בחרשי-נשק או בגלם. ועוד נשוב לדבר להלן על השפעת הדבר.
והנה יש מקום להניח, כי מיעוטה-ההכנה למלחמה, הן באימון
(אימון צבאי-סדיר ואימון פרטי-זני-עממי) והן בצידה, נבע לא
רק מתוך מסיבות השלטון הרומאי בארץ, כי אם גם ממצבו
המדיני-הפנימי של הישוב היהודי — ומתוך הרקע הרוחני
והנפשי שלו בדורות ההם.

מודת הכושר הלאומי-המדיני

המסגרת של קיום ממלכתי, אשר התפתחה בהדרגה
בתקופת החשמונאים, לא הגיעה לידי התמוגגות שלמה עם
האורגניזם הלאומי. ההתפלגות הפנימית בישוב, לשתי הכיתות
הגדולות, כת-הפרושים וכת הצדוקים, התבלטה ביותר בימי
החשמונאים המאוחרים, וריב האחים גרם לכך, שמרבית העם
הלכה אחרי הפרושים, בהתנגדותם הנמרצת לרוב האטריבוטים
של קיום-המדינה. המדינה (הנהלתה וצבאה) החלו להיראות
כדבר זר. אולי היה בחשדים האלה גם גילוי של מהות
דמוקרטית שרשית וגרעין רוחני חשוב. ואולם עובדה היא,
שהאטריבוטים הנ"ל, ההכרחיים למדינה לשם קיומה, נשארו
נחלת המיעוט בלבד, — מיעוט אשר נטה, בחלקו לפחות,
לדרכי התבוללות, מעין תנועת ההתייגות שמלפני מאה שנה.
ועובדה זו הביאה בהכרח לידי קרע פנימי בעדה היהודית.
קרע ללא מרפא: לביתוק ראשי המדינה מחיי העם, עד כדי
התנכרות לו, ובה בשעה — גם להתרחקות היסודות העממיים
העיקריים מהכרת אחריותם המלאה לגורל המדינה ומהבנת
החובות הכרוכות בכך. כך נתגלגלו העניינים במורד, עד כדי
הזמנת נכרים, לשתפם במלחמות-האזרחים בין היהודים לבין
עצמם, עוד בימי מלכי החשמונאים; ולבסוף, בתקופה שלאחר
הורדוס — עד כדי בקשת זקני יהודה מאת רומא על ביטול

הממלכה. יש ודומה שהאידיאל העממי היה עתה: קיום כעדה בלבד, ללא "קליפת־הצב" של מסגרת ממלכתית. למעלה ממאה שנים (עד לחורבן הבית) היתה יד רומא שלטת בארץ, אם בצורת פיקוח עליון ואם בדמות שלטון במישרין. וודאי שהשנים הללו לא היו עשויות להגביר את החינוך לחיי־מדינה ואת היחס החיובי לחיים אלה. שימוש עריצים בכלי־השלטון השניא את הכלי עצמו. וחזיון זה, יחד עם המתוחות הסוציאלית הפנימית, עם הניגודים בין שכבות העשירים והאביונים שבחיי הכרך, שימשו מקור להשתלטות האנרכיה בכמה משלבי המרד אשר קדם לחורבן. אפשר שתנועה מדינית־מחנכת רחבה היתה יכולה לתקן משהו, על אף מציאות השלטון הזר; ואולם חסרה האחדות הפנימית הדרושה להקמת תנועה מדינית כזו, ואולי חסרה גם העין הצופה למרחוק.

אכן, אפשר לומר כי יחס העם למדינה כאל כלי שלטון־זרים נתגבש כבר בימי הורדוס. במשך עשרות בשנים היה קיים חזיון פרדוכסלי של מדינה הנקראת "יהודית", אם כי למעשה היתה זו ממלכה הלניסטית, ולא רק לפי הרוח המפעמת את השליט שלה — את הורדוס, — כי אם גם לפי הרכב המנגנון של השלטון. מרובים היו בו היונים ובני המזרח המיוננים. אף בצבא ובין מפקדיו רבו בימי הורדוס היונים והיונים־למחצה, מלבד היסודות הנכרים שכבר צוינו לעיל. ואין תימה אם כבר אז התרגל העם לראות את "מדינתו" כיצור זר. ולהיפך. אף שליטי־המדינה תכנו את עניני צבאם והרכבו, ואת חשבונותיהם המדיניים בכלל, על יסוד הצורך להתגונן מפני העם עצמו. בבהירות יתרה התבלטן דברים אלה בשטח סידורי־ההגנה הקבועים — בהקמת מערכת הביצורים.